

На черговому етапі школярі знайомляться зі змістом завдання, встановлюють, що вони знають, а що потрібно вивчити, які відомі прийоми дослідницької діяльності можна застосувати в цій ситуації. Якщо вчитель не сформулював проблему, учні шукають її в змісті роботи. Якщо виникає потреба, вчитель уточнює план діяльності, а в разі, коли учні натрапляють на серйозні перешкоди в дослідженні, пропонує їм докладну інструкцію і шляхи їх вирішення. Виконуючи роботу, учні аналізують історичне джерело індивідуально, парами або групами – залежно від кількості примірників тексту джерела й мети заняття. Вчитель спостерігає за перебігом дослідження, точністю виконання завдання, при потребі допомагає учням, спрямовуючи непрямыми запитаннями та опосередкованими завданнями їхню роботу в належне річище.

На передостанньому етапі виконання завдання, учні ретельно аналізують результати своєї роботи, систематизують та фіксують їх у зошитах у вигляді коротких висновків.

Підбиття підсумків, якими закінчується робота, вчитель проводить у формі узагальнюючої бесіди, під час якої розглядається кінцевий і проміжний результати дослідження, характерні помилки. Вчитель теоретично обґрунтовує підсумки учнівських досліджень.

Основне місце при проведенні практичних занять доцільно відвести критичному аналізу, інтерпретації письмових текстів (у тому числі варіативних, альтернативних). Поряд з добре відомими учням видами (літописи, законодавчі акти, праці істориків тощо) можуть бути широко залучені джерела інформації не зовсім звичні для шкільного курсу, але, безсумнівно, здатні підвищити пізнавальний інтерес, мотивувати вироблення особистісного ставлення учнів до досліджуваних подій і процесів. Маються на увазі, наприклад, такі джерела, як приватне листування, фотографії із сімейного архіву, біографічні довідки, твори публіцистичного й карикатурного жанрів, свідчення очевидців, сучасників, статистика, художня література, матеріали Інтернету. Всі вони можуть стати основою не тільки для отримання інформації, а й практичних навичок учнями.

Сподіваємося, що практичні заняття з історії зацікавлять школярів предметом, допоможуть сформувати передбачені навчальною програмою ключові та предметні компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. О. Лабораторно-практичні роботи з історії України (методичний посібник для учителів) / К. О. Баханов. – К. : Генеза, 1996. – 208 с.
2. Власов В. Методика проведення практичних занять у 6 класі (за підручником О. Бандровського, В. Власова) / В. Власов // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2014. – №9. – С.16-34.
3. Вступ до історії України. 5 кл: Дидактичні матеріали до курсу. – Харків: Вид. група «Основа», 2006. – 144 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 206 с.
5. Мисан В. Викладання пропедевтичного курсу історії України в 5 класі за індивідуальною моделлю / В. Мисан // Історія в сучасній школі. – 2012. – №4. – С.22-25.
6. Мисан В. О. Сучасний урок історії: навчально-методичний посібник / Віктор Мисан. – К. : Шк. світ, 2010. – 120 с.
7. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Історія України. Всесвітня історія. 5-9 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.
8. Островський В. Практичні заняття з історичної пропедевтики: до підручника «Історія України (Вступ до історії). 5 клас» В. Власова / Валерій Островський // Історія і суспільствознавство в школах України : теорія та методика навчання. – 2013. – № 7. – С. 21–32.
9. Пометун О.І. Компетентнісний підхід в сучасній історичній освіті / О. І. Пометун // Історія в школах України. – 2007. – №6. – С. 3-12.
10. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі / О.І.Пометун, О.Г.Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
11. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України. – 2012. – № 4-5. – С. 3-56.
12. Трухан О. Методичні засади організації навчання історії у 5 класі / О.Трухан // Історія в рідній школі. – 2014. – №3. – С.26-31.

УДК 373.5:94(477)

Баландюк Р. Г.
здобувач відділу
суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України

ВИСВІТЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ У СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У даній статті на основі аналізу наукової та науково-методичної літератури Англії, США та Польщі представлено напрацювання вчених, методистів з питання навчання економічної складової у шкільному курсі історії. Було виділено який зміст, економічні поняття та очікувані результати наявні у навчанні економічної складової у зарубіжній педагогіці.

Ключові слова: економічна складова, шкільний курс історії, зарубіжна педагогіка, методика навчання історії.

В данній статтє на основє анализа науочної у научно-методическої літератури Англиї, США у Польши представлено нароботки учєных, методистов по вопросу обучения экономической составной школьного курса истории. Было выделено какое содержание, экономические понятия и ожидаемые результаты имеются в обучении экономической составной в зарубежной педагогике.

Ключевые слова: экономическая составная, школьный курс истории, зарубежная педагогика, методика обучения истории.

Balandyuk R. *The Explanation of Teaching Economic Component into the Content of History School Course in the Modern Foreign Pedagogy*

The research deals with the analysis of the English, the American and the Polish scientific and guidance literature in the way of teaching economic component into History School Course. It is ascertained what contents, economic notions and expected results are into teaching economic component of History School Course.

Key words: economic component, History School Course, foreign pedagogy, the methods of teaching History.

Постановка проблеми. Стан справ у сучасній Україні потребує реформування не лише системи освіти загалом, а й навчання економічної складової у змісті шкільного курсу історії зокрема. Довгий час в Україні навчання економічної складової здійснювалось на основі напрацювань радянської методичної школи. Через незнання іноземних мов здобутки зарубіжної педагогічної науки були недоступні. Життя в сучасних умовах заставляє постійно рухатись вперед. Щоб бути конкурентоздатним, потрібно багато що знати та вміти. Тому, актуальним постає вивчення досвіду зарубіжної педагогіки у сфері навчання економічної складової у шкільному курсі історії. Вважаємо, що цей досвід може суттєво збагатити українську педагогічну науку, сприяти покращенню процесу навчання економічної складової.

Аналіз останніх досліджень. Проблема змісту історичної освіти загалом, так і навчанню економічної складової присвячені праці К. Баханова, В. Комарова, О. Пометун та інших. Проте наявна невелика кількість сучасних напрацювань, які б висвітлювали досягнення зарубіжної педагогіки у сфері навчання економічної складової змісту шкільного курсу історії.

Метою нашої статті є: проаналізувати досягнення зарубіжної педагогіки у сфері навчання економічної складової шкільного курсу історії та окреслити які ідеї можуть збагатити українську педагогіку.

Методи дослідження. Основними методами, які були використані нами у процесі дослідження навчання економічної складової у шкільному курсі історії, є аналіз, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи процес навчання економічної складової у зарубіжній педагогіці нами були проаналізовані лише окремі методичні напрацювання вчених-методистів Англії, США та Польщі. Так, британські вчені значну увагу присвячують навчанню економічної історії. Наприклад, Д. Коулмен (D. Coleman) вважає, що економічна історія – це вивчення економічних аспектів життя суспільства в цілому, історія економічного використання таких ресурсів як земля, праця і капітал. Як ці ресурси видозмінювались протягом історичного розвитку, яка була роль людини при цьому і є, на думку вченого, головним при вивченні економічної історії в школі [2]. Інший вчений Т. Баркер (T. Barker) стверджує, що економічна історія має включати вивчення зростання населення, транспорт, міста та індивідуальне підприємництво [2].

Як відомо, українські та російські вчені-методисти (К. Баханов, О. Нісімчук, І. Озерський та інші) переконують, що навчання економічної складової у шкільному курсі історії не користується популярністю ні серед учнів, ні серед вчителів. Для учнів цей матеріал постає важким, часто не зрозумілим. Вчителям досить проблематично ефективно пояснити та навчити учнів економічній складовій. Ця ж ідея поширена і серед британських вчених. Вони вважають, що економічна історія характеризується як «занадто суха чи статистична», або «історія, яка залишається без людей» [4, 11; 3, 34]. Проте, на думку Т. Баркера (T. Barker) вивчення економічної складової є більш важливішим, ніж інших розділів в історії, оскільки економічна історія виступає фундаментом до розуміння інших суспільних процесів [2].

Інша система розвитку як економічної грамотності молодого покоління загалом, так і навчання економічної історії зокрема, пропонується в американській освіті. Так, американськими вченими визначено, що формування економічної грамотності молодого покоління засобами навчальних предметів є одним із пріоритетів американської освіти. Важлива роль при цьому надається формуванню основних економічних понять. Ці поняття розподілені на певні рубрики, а саме: фундаментальні економічні поняття такі як: нестача і вибір; можливість ціни і збуту; продуктивність; економічні системи; економічні організації і стимули; обмін, гроші і взаємозалежність, мікроекономічні поняття такі як: ринок і ціни; попит і пропозиція; змагання і структура ринку; дохід; ринкові невдачі; роль уряду, макроекономічні поняття такі як: товари вітчизняного виробництва; сукупна пропозиція і сукупний попит; безробіття; інфляція і дефляція; монетарна політика; фіскальна політика, міжнародні економічні поняття такі як: необмежені і відносні переваги і бар'єри у торгівлі; обмін тарифами і баланс платежів; міжнародні аспекти зростання і стабільності, і широкі соціальні цілі такі як: економічна свобода, економічна ефективність, економічна справедливість, економічний захист, повна зайнятість, цінова стабільність, економічне зростання [8, 10]. Усі ці основні економічні поняття діти засвоюють

від дитячого садка до 12 класу школи через різні навчальні предмети, в тому числі і в історії [8, 3]. Як переконують американські вчені, по-перше, ці поняття є основними в сучасних ринкових умовах, в яких живе дитина зараз, чує їх кожного дня. По-друге, вивчення і засвоєння цих понять повинно здійснюватись через особистісне навчання, щоб дитина бачила користь цих понять для себе. Лише за умови засвоєння економічних понять дітьми від дитячого садка до середньої школи, у старшій школі учні будуть готові до вивчення узагальнюючого курсу економіки [9, 8-9].

Що стосується навчання економічної історії, то американські методисти визначають, що головним у цьому є не вивчення важкого фактичного матеріалу з економічної історії, а розуміння основних економічних понять [8, 4; 6, 3]. До речі, подібна ідея прослідковується і у навчальних програмах з історії для англійських шкіл [5, 1-3]. Тому, уроки з вивчення економічної складової у шкільному курсі історії спрямовані на висвітлення історичних реалій, в які вводяться певні основні економічні поняття або похідні поняття від них [9, 3; 10, 30]. На один урок відводиться, в основному, 4-5 економічних понять. Роль вчителя зведена на уроці до ролі менеджера, який вводить учнів в тему, об'єднує в групи, в яких учні працюють самостійно з навчальним матеріалом, даючи відповіді на запитання, виконуючи завдання з отриманням знань, умінь, навичок, цінностей, пов'язаних з історико-економічним матеріалом. Щоб краще засвоїти ці поняття, учні повинні їх розв'язати. Завдання є наближеними до сучасного життя дітей. Наприклад, при вивченні теми «Економічний розвиток англійських колоній» основними економічними поняттями, винесеними на урок, є «торгівля», «ринок», «спеціалізація», «вибір», «стимули». На узагальнюючий етап даного уроку винесені п'ять навчальних ситуацій. Наведемо декілька з них: «Компанія IBM збирається інвестувати мільйони доларів на розвиток нової лінії комп'ютерів. Як цей план вплине на спеціалізацію та торгівлю компанії?» або «Сангвіта Перес закінчує старшу школу. Зараз вона визначається зі своєю майбутньою професією. Як її вибір може бути пов'язаним зі спеціалізацією і торгівлею?» [10, 53].

Американський вчений В. Уолстед (W. Walstad) стверджує, що сучасні люди щоденно виступають в ролях покупців, працівників, виробників, громадян. Тому, постійно змушені думати і говорити про економічні проблеми. За таких умов, на думку вченого, формування економічної грамотності є інструментом як до розуміння економічного світу загалом, так і пояснення фактів, які прямо чи побічно впливають на людей [11].

Також варто навести висновки сучасних викладачів-економістів щодо шкільного курсу історії і опосередкованого визначення ролі навчання економічної складової у його складі. Зокрема, вони зазначають, що на шкільний курс економіки, загалом, відводиться обмежена кількість годин. У зв'язку з поглибленим вивченням основних шкільних предметів кількість годин на вивчення економіки може скоротитись. Тому будь-які економічні знання, які отримують учні з інших дисциплін, у тому числі і з історії, є важливими [1, 7].

Вагомі досягнення містяться і в польській методиці навчання економічної складової у змісті шкільного курсу історії. Так, польські методисти для кожного класу школи визначили дев'ять тем курсу історії, такі як: Європа і світ; мова спілкування і ЗМІ; чоловік, жінка, сім'я; наука; знайомства і дивацтва; економіка; правителі і керівники; війна і військові; народ. Так як певна історична епоха вивчається в певному класі, тому до кожної економічної теми подаються очікувані результати. Наприклад, після вивчення історії XVI – XVIII ст. учні мають:

описувати інститути, важливі для розвитку капіталістичної економіки (наприклад, банк, фондова біржа, вексель), характеризувати міжрегіональні економічні зв'язки в нову епоху;

пояснювати генезис капіталістичної економіки в Європі, оцінювати роль, яку відіграє капіталізм у збереженні пріоритету в новий час.

Після вивчення економічної історії XIX ст. учні мають:

характеризувати капіталістичну економіку у XIX ст., описувати промислове місто, пояснювати важливість роботи;

характеризувати погляди ентузіастів капіталізму, критичні думки про капіталістичну економіку в XIX ст., пояснювати основні ідеї економічної теорії К. Маркса [7].

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що сучасні педагогічні науки Англії, США та Польщі містять значні напрацювання у сфері навчання економічної складової у змісті шкільного курсу історії. У британській методиці навчання історії вагома роль присвячена змісту економічної складової у шкільному курсі. В американській методиці навчання історії особлива увага звертається на навчання основних економічних понять, які виступають основою при формуванні економічної грамотності молодого покоління. Польська методика навчання економічної складової характеризується чітким визначенням очікуваних результатів щодо навчання економічної історії для кожної історичної епохи. Врахування цих напрацювань може суттєво збагатити та сприяти удосконаленню української методики навчання економічної складової у шкільному курсі історії.

ЛІТЕРАТУРА

13. Основные экономические понятия: Структура преподавания: Учеб пособие / Ф.Сандерс, Г.Бех, Дж.Кандервуд, У.Ли Хансен, Г.Стейн. – М.: Аспект пресс, 1995. – 119 с.

14. Adelman P. What is economic history / P. Adelman // History today. – 1985. – № 35. – Issues 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.historytoday.com/paul-adelman/what-economic-history>.
15. Booth A. The Practice of University History Teaching / A. Booth, P. Hyland. – Manchester: Manchester University Press, 2000. – 258 p.
16. Godden Ch. Issues in economic history: an opinion piece for the sector [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://blogs.heacademy.ac.uk/arts-andhumanities/files/2012/09/Economic-History-think-piece_FINAL.pdf.
17. History programmes of study: Key stages 1 and 2. National curriculum in England [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/239035/PRIMARY_national_curriculum_-_History.pdf.
18. O'Neill J. Master Curriculum guide in economics for the Nation's school. Part II. Strategies for teaching Economics: United States History (Secondary). – NY: Joint Council on Economic Education, 1980. – 125 p.
19. Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna I obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bc.ore.edu.pl/Content/228/Tom+4+Edukacja+historyczna+i+obywatelska+w+szkole+podstawowej%2C+gimnazjum+i+liceum.pdf.
20. Saunders Ph. A framework for teaching basic economic concepts: with scope and sequence guidelines, K-12 / Ph. Saunders, J. Gilliard. – NY: National Council on Economic Education, 2000. – 168 p.
21. Schug M. Focus: Understanding economics in U. S. History / M Schug, J. Caldwell, T. Ferrarini. – NY: National Council on Economic Education, 2006. – 468 p.
22. Schug M. U. S. History: Eyes on economy / M. Schug, J.Caldwell, D. Wentworth. – NY: National Council on Economic Education, 2005. – 242 p.
23. Walstad W. Why it's important to understand economics [Електронний ресурс] / W. Walstad. – Режим доступу: <https://www.minneapolisfed.org/publications/the-region/why-its-important-to-understand-economics>.

УДК 94:351. 74

Василюк О.С.

аспірантка Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито технології викладання навчального матеріалу у загальноосвітній школі. Розглянуто суть технології модульного навчання на ефективність її застосування як у шкільній практиці, так і ВНЗ. Розкрито поняття особистісно-орієнтованих технологій, що представляють собою об'єднані в певних поєднаннях форми, методи і засоби навчання. Акцентовано увагу на технології інтерактивного навчання. А саме розглянуто суть і структуру бінарних уроків. Наведено шляхи підвищення рівня навчання на уроках за рахунок використання міжпредметних зв'язків та передової наукової думки. Висвітлено основні положення методики використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури у 8 – 9 класах, особливості їх втілення під час проведення бінарних уроків, а також рекомендації щодо застосування міжпредметних завдань на різних етапах уроку. Наведено приклади апробованих бінарних уроків щодо питання використання міжпредметних зв'язків української літератури у навчанні історії учнів 8-9 класів загальноосвітньої школи.

Ключові слова: технологія, педагогічна технологія, модульне навчання, міжпредметні зв'язки, інтегрований урок, методика проведення бінарного уроку.

Василюк О. Особенности использования учебных технологий в преподавании истории и украинской литературы.

В статье раскрыты технологии преподавания учебного материала в общеобразовательной школе. Рассмотрена суть технологии модульного обучения на эффективность ее применения, как в школьной практике, так и вузов. Раскрыто понятие личностно-ориентированных технологий, представляющих собой объединенные в определенных сочетаниях формы, методы и средства обучения. Акцентировано внимание на технологии интерактивного обучения. А именно рассмотрено суть и структуру бинарных уроков. Приведены пути повышения уровня обучения на уроках за счет использования межпредметных связей и передовой научной мысли. Освещены основные положения методики использования межпредметных связей истории Украины и украинской литературы в 8 - 9 классах, особенности их применения и использования при проведении бинарных уроков, а также рекомендации по применению межпредметных задач на различных этапах урока. Приведены примеры апробированных бинарных уроков по вопросу использования межпредметных связей украинской литературы в обучении истории учащихся 8-9 классов общеобразовательной школы.